

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ
ΣΠΥΡ. Π. ΔΑΜΠΡΟΥ

1
1904

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ÉDITIONS
ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ★ BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω καὶ αἱ ἐν αὐτῇ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοὶ πάλαι τε καὶ νῦν. Μελέτη ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ ὑπὸ Κοσμᾶ Βλάχου διακόνου Ἁγιορείτου. Ἐν Βόλῳ. Πανθεσσαλικῶν τυπογραφείων Ἄθ. Πλατανιώτου. 1903. Εἰς 8ον σ. κγ', 376.

Λόγοι θεολογικοὶ, ἱστορικοὶ καὶ φιλολογικοὶ ἤγαγον ἐνωρὶς ἤδη ἀπὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος τοὺς ἀλλογενεῖς περιηγητὰς. Πολὺ δὲ ἀραιότερα ὑπῆρξεν ἡ φοίτησις Ἑλλήνων ἀνδρῶν γραψάντων περὶ τοῦ Ἄθω ἀπὸ τῶν μίσεων περίπου τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ὅτ' ἐποίησεν ὁ Πορφύριος Νικαίας τὴν ἑμμετρον αὐτοῦ Περίοδον τοῦ ἁγιωνύμου ὄρους τοῦ Ἄθω μέχρι τοῦ ἔτους 1880, ὅτ' ἐγὼ ἐπεχείρησα τὴν πρώτην μου ἐν Ἁγίῳ Ὄρει περίοδον. Ἐκτοτε δὲ πολὺ συχνότερον ἤρχισαν καὶ οἱ ἡμέτεροι ἐπισκεπτόμενοι τὴν ἄθωνικὴν χερσόνησον καὶ ἱκανὰ εἶνε τὰ περὶ αὐτῆς δημοσιευθέντα, εἰ καὶ ὀλίγα ἄξια λόγου. Ἀλλὰ, τοῦθ' ὅπερ λίαν εὐχάριστον, καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων Ἁγιορειτῶν τινες ἤρξαντο ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις μελετώντες καὶ πάλιν τὰς μοναστηριακὰς βιβλιοθήκας καὶ ἐκδίδοντες ἐξ αὐτῶν ἀνέκδοτα ἢ γράφοντες περὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, οἱ Ἰάκωβος καὶ Νικάνδρος οἱ Βατοπεδῖνοι, Ἀλέξανδρος ὁ Λαυριώτης καὶ Κοσμᾶς ὁ Ἁγιοπαυλίτης. Κατὰ δὲ τὸ ληξάν ἔτος δύο ἐξεδόθησαν περὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους συγγραφαί, ἱκανῶς προάγουσαι τὰ κατὰ τὴν γνώσιν αὐτοῦ, ἢ τοῦ Γερασίμου Σμυρνάκη τοῦ Ἐσφιγμενίτου ἢ ἐπιγραφομένη Τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἧτις παρὰ τὰ λάθη αὐτῆς εἶνε ἄξια προσοχῆς, καὶ ἡ ἐνταῦθα ἀγγελλομένη.

Ὁ διάκονος Κοσμᾶς μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐπραγματεύθη ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἄθω ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ τὰ τῆς συγχρόνου καταστάσεως τῶν εὐαγῶν μονῶν ὑπὸ πᾶσαν ἑποψίαν. Εἶνε δὲ ἄξιος ἐπαίνου διὰ τὸν ζῆλον μεθ' οὗ ἐκ τε τῆς ἐπιτοπίου γνώσεως τῶν πραγμάτων, τῆς μελέτης τῶν ὑπὸ ἄλλων προγενεστέρων γραφέντων, ὅσα ἦσαν αὐτῷ προσιτὰ, καὶ τῆς ἐρεύνης τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν ἀρχείων προσεπάθησε νὰ παράσχη ὅσον εἶον τε ἀκριβεστέρην εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ὄρους, οἷον ἦτο τὸ πάλαι καὶ εἶς. παρατινάσσεται τὸ νῦν.

Εὐχάριστον αἰσθησὶν ἐνεποίησεν εἰς ἡμᾶς τοῦτο, ὅτι, καίπερ μοναχὸς ὢν, δὲν ἠκολούθησεν ἀπανταχοῦ τυφλῶς τὴν παράδοσιν, τοῦθ' ὅπερ εἶνε τὸ σφάλμα πολλῶν ἀρχαιοτέρων συγγραφῶν, ἀλλὰ προ-

θαίνει οὐκ ἄνευ κριτικῆς εἰς τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἔκθεσιν. Θὰ ἦτο δ' εὐχῆς ἔργον, ἂν ἔτι μᾶλλον ἐχειραφετεῖτο. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι ἐν σ. 304, γράφων περὶ τῆς μονῆς Ἐσφιγμένου, λέγει, ὅτι ἡ πρώτη ἐμφάνισις αὐτῆς, ὡς ἡ τῆς τοῦ Σηροποτάμου, ἀποδίδεται ὑπὸ τῆς παραδόσεως εἰς τὴν βασιλίδαν Πουλχερίαν κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα (408-454) β. Ἄλλ' εἶνε μὲν πλάνη τὸ ἀναβιβάζειν τὴν κτίσιν τῶν ἀγιορειτικῶν μονῶν πρὸ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, ἡ δὲ εἰς τὴν ἀδελφὴν Θεοδοσίῳ τοῦ μικροῦ Πουλχερίαν ἀπόδοσις τῆς κτίσεως τῆς μονῆς τοῦ Σηροποτάμου ὡς καὶ ἡ εἰς αὐτὴν ἀναβίβασις τῆς ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ ἀποκειμένης ἐξ ὄψειτου λίθου ὠραίας φιάλης, ἧς εἰκόνα ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ ἐμῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Ε' σ. 261, στηρίζεται εἰς σύγγραμματα πρὸς μεταγενεστέραν Πουλχερίαν, συνδεομένην διὰ τῆς εὐλαβείας αὐτῆς πρὸς τὴν μονὴν, τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀργυροῦ (1028-1034), καθ' ἃ ὀρθῶς ἤδη εἶχε διαγνώσει ὁ Bayet (L'art Byzantin σ. 200) καὶ ὁ Brockhaus (Die Kunst in den Athosklöstern σ. 50. Πρὸβλ. σ. 7 καὶ 44).

Ἐν δὲ τοῖς καθ' ἕκαστον εἰς ὀλίγας μόνον περιορίζομαι παρατηρήσεις ἕνεκα τοῦ στενοῦ τοῦ χώρου. Ἐν σ. 56 ἐν τοῖς περὶ Καταλωνίων γραφομένοις ἔπρεπε νάναγραφῆ καὶ ἡ νεωτάτη συγγραφή τοῦ Schlumberger Expédition des Almugavares ou routiers Catalans en Orient (Ἐν Παρισίοις. 1902) — Ἐν σ. 166 ἡ ἄλλως ἀξιόλογος ἐπιγραφή τοῦ ἐν Καρυαῖς κελλίου Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων, τοῦ φερομένου συγγραφέως τῆς γνωστῆς Ἑρμηνείας τῶν ζωγράφων, φαίνεται μοι ὑποπτος. Αἱ ἐν αὐτῇ χρονολογίαι ΑΥΑ' καὶ ΑΥΛΑ' δυσκόλως δύναμαι νὰ δεχθῶ, ὅτι εἶχον ἀνέκαθεν οὕτως, πιθανῶς δὲ ἀνεγράφησαν κατὰ νεωτέραν ἀνακρίνισιν τοῦ ναοῦ τοῦ κελλίου. Ἦδη ἐν τῇ Byzantinische Zeitschrift (Τόμ. Δ' 1895 σ. 585) ἐξέφρασα τὰς ἀμφιβολίας μου περὶ οὕτως ἀρχαίων χρονολογιῶν κατὰ τὸ σωτήριον ἔτος, τὴν γνώμην δὲ ταύτην θὰ στηρίξω διὰ πολλῶν παραδειγμάτων ἄλλοτε. Τούλάχιστον τὸ ἔτος ΑΥΑ' φαίνεται μοι ὅλως ἀπίθανον, ἴσως δὲ δυνάμεθα νάποδεχθῶμεν τὸ ΑΥΛΑ'. Δὲν εἶνε λοιπὸν ἀπίθανον νὰ ἐγράφη ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐν μεταγενεστέρῳ χρόνῳ, ψευδῶς ἀναγράφουσα τὰς ἀρχαιοτέρας ἐκαίνας χρονολογίας, ταυθ' ὅπερ δεῖται ἀναθεωρήσεως. — Ἐν σ. 167 ἐν τοῖς περὶ Πανσελήνου εἶδει νὰ μνημονευθῶσιν ἡ παρ' ἐμοῦ δημοσίευσίς τῆς ἐγγράμμου

εἰκόνας τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Πανσελήνου ἐν τῷ Παρνασσῷ τοῦ 1881 μετὰ τῆς ἐν τῷ συνοδεύοντι αὐτὴν ἀρθρω (σ. 445-452) ἐκφρασθείσης γνώμης, ὅτι ὁ Πανσελήνος, ἂν πράγματι ὑπῆρξε ζωγράφος οὕτω καλούμενος, ἀντιπροσωπεύει τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὡς καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Παπαδοπούλου Κεραμείως περὶ αὐτοῦ γραφέντα. — Ἐν σ. 229 λέγει ὁ διάκονος Κοσμάς, ὅτι ἐν τῇ βυζαντιακῇ ἐπιγραφῇ τῇ νῦν ἐντατειασμένη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος ἀναγινώσκεται τὸ ἔτος ΣΤΩΟΑ' ἀντὶ τῆς γράψεως, ΣΩΟΑ'. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀντικατάστασις τοῦ Σ (=Θ) διὰ τοῦ οὐδένα ἀριθμὸν δηλοῦντος ΣΤ (=200 300), εἰς ἣν δυστυχῶς πολλοὶ περιπίπτουσι παρ' ἡμῖν, πρέπει νὰ παύσῃ τέλος.

Ἄξιός πολλαῦ λόγου εἶνε ὁ ἐν τέλει τῆς συγγραφῆς (σ. 343-365) προσαρτηθεὶς Κατάλογος τῶν γραφάντων περὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἐν ᾧ καὶ ἀκριβῆς ἀναγραφὴ τῶν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας γραφάντων περὶ τοῦ Ὁρους Σλάβων, ἣν ἀπέστειλεν εἰς τὸν συγγραφεὴ ὁ ἐν Πετροπόλει κ. Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεὺς. Ἀλλ' ἠδύνατο ὅμως ὁ κατάλογος οὗτος νὰ συμπληρωθῇ εὐκόλως ἐκ τῆς πλουσίας βιβλιογραφίας παρὰ τῷ *Krumbacher* (*Geschichte der Byzantinischen Litteratur* σ. 513 κ. ἑ. ἑλλ. μεταφρ. Σωτηριάδου Τόμ. Β' σ. 203 κ. ἑ.). Ὁ δὲ Φίλιππος *Meyer* ἔγραψε καὶ *Beiträge zur Kenntniss der neueren Geschichte und des gegenwärtigen Zustandes der Athosklöster* ἐν τῇ *Zeitschrift für Kirchengeschichte* Τόμ. ΙΑ' (1890) σ. 395-435, 539-576, ὧν ἡ μετὰ λείπει καὶ παρὰ τῷ *Krumbacher*. Καὶ τῶν ἑμῶν δ' ἔργων περὶ Ἁγίου Ὁρους λείπεται πλὴν ἄλλων ἐν περιοδικοῖς ἐκδομένων τὸ Περὶ τῶν παλιμψήστων κωδίκων τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τὰ Πλουτάρχεια ἀπανθίσματα ἐν κώδικι τῆς μονῆς Διονυσίου, ἅτινα καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχεσι φέρονται ἐκδομένα. Τέλος δὲ παρατηρητέον, ὅτι ἐν τε τῷ Καταλόγῳ τούτῳ καὶ τῇ ὅλῃ συγγραφῇ ἔπρεπε νὰ δοθῇ μετὰ προσοχὴ εἰς τὴν γραφὴν ξένων κυρίων ὀνομάτων καὶ ἄλλων λέξεων. Οὕτω γράφονται *Norhac* ἀντὶ *Nothac*, *Leak* ἀντὶ *Leake*, *Zacharia* ἀντὶ *Zachariä*, *Fragmenten* (ὡς κακῶς ἔχει καὶ ὁ *Langlois*) καὶ *Frangmenten*, *un* (ἀντὶ *une*) *excursion*, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Τὸ δὲ *Rapport* τοῦ *Em. Miller*, ὅπερ ἀναγράφεται ἐν σ. 335 ὑπ' ἀριθ. 25, ἰδημοσιεύθη οὐχὶ τῷ 1855, ἀλλὰ τῷ

1865. Προφανές δὲ εἶνε τὸ τυπογραφικὸν λάθος 1489 ἀντὶ 1849 ἐν τῇ ἀναγραφῇ τοῦ βιβλίου τοῦ *Cuvzou* (σ. 354, ἀρ. 13), οὐ εἶδε νὰ μνημονευθῇ καὶ ἡ ἐν τῇ *Revue Britannique* τοῦ 1849 μετάφρασις ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Les monastères de l'Orient*. Ἐν δὲ σ. 21 ὅλως ἐσφαλμένη εἶνε ἡ παραπομπὴ εἰς *Lettres d'Innocent III* ἐκδ. *Baluz*, παραληφθεῖσα ἀνεπιστάτως ἐκ γαλλικῆς τινος συγγραφῆς, καθ' ὅτι ὁ μὲν ἐκδότης καλεῖται πρᾶγματι *Baluzo*, ἡ δ' ἐπιγραφὴ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσεως τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰννοκεντίου εἶνε λατινικῇ *Epistolarum Innocentii III Rom. pont. libri XI*.

Ἄλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἀελεπτήματα τὸ ἔργον τοῦ Ἀγιορείτου διακόνου εἶνε ἄξιον μελέτης, καὶ προτρέπομεν αὐτὸν νὰ προδῇ μετὰ θάρρους εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἀγγελλομένας Συμβολὰς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει Ἁθῶ μονῶν καὶ μοναχῶν.

Τὸ ναυικὸν τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἐπὶ Μεχαῆλ Γούδα. Ἀθῆναι. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Παρασκευᾶ Δελώνη. 1908. (Ἐκδόσις Κριτικῆς). Εἰς 8ον μέγα σ. 27.

Εἶνε λίαν εὐχάριστος ἡ δημοσίευσίς τῆς μονογραφίας ταύτης ὑπὸ φιλόστορος ἀξιωματικοῦ τοῦ Βασιλικοῦ ναυτικοῦ. Χαίρω δὲ, ὅτι δι' αὐτῆς προστίθεται ὁ Γούδας εἰς τὸν μικρὸν ἀλλ' εὐελπιν ὄμιλον ἀξιωματικῶν τοῦ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατοῦ τῶν ἀπὸ τινος χρόνου ἐπιδοθέντων ἐπιτυχῶς εἰς ἱστορικὰς καὶ τοπογραφικὰς μελέτας. Καὶ τοῦτο διότι ὑπάρχουσιν εἰδικὰ ζητήματα, ἅτινα μόνον παρὰ τῶν ἐπαλιόντων εἶνε δυνατόν νὰ ἐξετασθῶσι τελεσφόρως.

Χαιρετίζω δὲ τὴν μικρὰν καὶ ἀνεπίδεικτον ταύτην πραγματείαν ὡς καλὴν ἀπαρχὴν γεννηκιωτέρων μελετῶν περὶ τοῦ ναυτικοῦ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ὅπερ ἐλάχιστα ἐμελετήθη μέχρι τοῦδε. Πηγὰς δὲ πρὸς μελέτην αὐτοῦ ἔχομεν τοῦτο μὲν τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ Βυζαντίου, τοῦτο δὲ τοὺς ναυτικοὺς καὶ τακτικοὺς συγγραφῆς, ὧν αἱ συγγραφῆαι δὲν εἶνε δυστυχῶς ἐκδιδόμεναι, ἀλλ' οὐδὲ γνωστῆαι πάσαι. Οὐκ ἔληγα ληνθάνουσαι ἐτι ἐν χειρογράφοις, πρὸς ἃ πρέπει νὰ στραφῇ ἡ μελέτη τῶν εἰδικῶν.

Ὁ Γούδας ἐν τῷ συγγραμμάτιῳ μετὰ βραχείαν εἰσαγωγικὴν ἐξέ-